

Romėniška moneta iš Panemunės pilies

ARVYDAS MALONAITIS

Lietuvos edukologijos universitetas, T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius

El. paštas arvydas.malonaitis@leu.lt

Straipsnyje apžvelgiama 2011 m. archeologinių tyrinėjimų metu Panemunės pilies (Jurbarko r. sav., Pilies I k., Skirsnemunės sen.) kieme rasta romėniška Gordiano III (valdė 238–244 m.) moneta. Daroma prielaida, kad moneta į pilį galėjo patekti kaip kolekcijos dalis arba iš netoliese pažeisto senojo geležies amžiaus objekto (kapo ar gyvenvietės) ir kartu su žvyru atsidurti tarp statybinių atliekų. Straipsnyje pateikiamos monetos radimo situacijos, jos iliustracijos.

Raktažodžiai: Panemunės pilis, Gordiano III moneta, antoninianas

IVADAS

2011 m. atliekant archeologinius tyrinėjimus Panemunės pilies (Jurbarko r. sav., Pilies I k., Skirsnemunės sen.) kieme rasta romėniška Gordiano III (valdė 238–244 m.) moneta. Apie monetą buvo paskelbta pirminė informacija, pateikta jos iliustracija [11, 186–199, pav. 9]. Tai turbūt pirmas kartas, kai toks radinys buvo aptiktas pilies teritorijoje. Įprasta, kad romėniškų monetų randama kapuose, ypač Vakarų Lietuvoje, lobiuose, rečiau gyvenvietėse. 2001 m. duomenimis, iš 101 vietovės, kuriose rasta romėniškų monetų, 34 buvo kapinynai, 19 – lobių, 10 – piliakalnių ir gyvenviečių [14]. Kitais atvejais radavietės rūšis neaiški. Visgi galima daryti prielaidą, kad ir tarp šių atvejų didžiąją dalį sudaro monetos iš kapinynų, tik apie tai dar trūksta duomenų. Nors romėniškos monetos nėra itin retas radinys – jų rasta daugelyje Lietuvos vietovių, vis dėlto jų randama ne kasdien. Todėl kiekvienas naujas radinys yra svarbus mūsų praeičiai pažinti ir nusipelno atidesnio žvilgsnio.

Žvelgiant į pilies tyrinėjimų metu surinktą medžiagą matyti, kad Gordiano III moneta nelabai dera prie pilies gyvavimo tarpsnio ir vėlesnio laikotarpio radinių. Ji čia išskyla kaip atsitiktinis ar net pašalinis radinys. Nepaisant to, būtina detaliau aptarti monetos radimo aplinkybes ir galimus jos patekimo į pilį būdus.

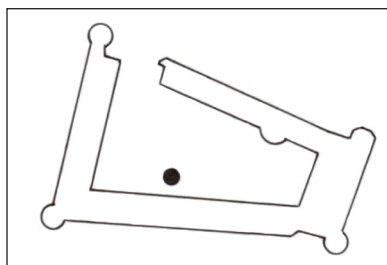
Taigi straipsnio tikslas – paskelbti Panemunės pilyje rastą Gordiano III monetą, aptarti jos radimo aplinkybes, įvertinti jos vietą tarp visų šio valdovo monetų, rastų Lietuvoje.

Straipsnyje vartojamas pavadinimas *Panemunės pilis*, nes tokiu pavadinimu objektas yra įregistruotas Nekilnojamųjų kultūros paveldo vertybių registre, taip jį vadina vietiniai gyventojai ir turistai, toks pavadinimas įsigali komercinėse struktūrose. Esamų statinių mastai

taip pat labiau asocijuojasi su pilimi. Visgi vardan tikslumo verta priminti, kad objektą de-rėtų vadinti ne pilimi, o dvaru [5, 133].

MONETOS RADIMO APLINKYBĖS

Romėniškos monetos radimas susijęs su antruoju 2011 m. vykusių tyrinėjimų etapu Panemunėje [11, 187, pav. 1]. Jo metu tyrinėjimai vyko pilies kieme, jau pirmame etape ištirtų būsimų nuotekynų vietose. Ištyrus visą kiemo kultūrinį sluoksnį paaiškėjo, jog dalis pirminio kiemo paviršiaus atrodė kitaip, nei dabar matome. Pradžioje čia būta pailgos kalvos su paviršiuje esančiu žvyru, smėliu ir moliu, o arčiau dabartinės pietinio ir vakari-nio korpusų sandūros – vandeningomis gyslomis. Kalva buvo nežymiai nuolaidi į rytinę ir šiaurinę puses. Dalis kalvos turėjo didesnę nuolydį pietų pusėn. Dabar tai atitiktų apie 10 m pločio ruožą prie pietinio korpuso nuo pirmo įėjimo (skaičiuojant nuo pietinio ir va-

1 pav. Bendroji monetos radimo situacija (A. Malonaičio brėžinys)

etapo perkasa). Visame perkasos plote po paviršiniu velėnos ir įvairiu užžertu sluoksniu su XX a. pabaigos atributais (vinys, spygliuota viela, dviračio detalės ir pan.) atidengtas 30–40 cm storio tamsus sluoksnis su plytų, koklių, stiklo duženomis, puodų šukėmis, kaulais. Perkasos pietiniame pakraštyje, apie 30 cm gylyje, atsidengė $2 \times 0,45$ m dydžio grindinio fragmentas, sudarytas iš įvairaus dydžio akmenų. Po grindiniu rastas ganėtinai storas plytų duženų ir kalkių skiedinio sluoksnis, vietomis su nedidelėmis tuštumomis, plonėjantis link šiaurinės perkasos pusės. Jame taip pat pasitaikė pavieniai koklių ir puodų fragmentai. Būtent šio sluoksnio pakraštyje, kv. 3B, apie 70 cm gylyje, ir buvo rasta Gordiano III moneta. Tos pačios perkasos kv. 1C, beveik 85 cm gylyje, tarp plytų duženų ir kiek šviesesnio skiedinio rastas apnykęs Rygoje kaldintas Zigmanto III Vazos šilingas. Kadangi didesnė jo dalis pasidengusi žalia patina, tiksliai kaldinimo data neįskaitoma. Iš viso perkasoje rasta per 50 puodų šukių, 60 koklių fragmentų, daugiausia XVII–XVIII a., 7 kaltinės vinys, raktas, durų sklendės svirtis. Be to, perkasoje atidengtos trys antžeminės konstrukcijos tvirtinimo dalys – į žemį įgręžtų stulpų fragmentai su armatūra. Tai pilies konservavimo ir restauravimo darbų, vykusių XX a. 7–8 dešimtmečiais, liekanos.

MONETOS CHARAKTERISTIKA

Kaip matyti iš 2 paveikslėlyje ir 1 lentelėje pateiktų duomenų, aptariama moneta priklauso vadinamiesiems antoninianams, cirkuliuovusiems III amžiuje. Monetos pradėtos kaldinti 215 m. Karakalos įsakymu ir buvo skirtos piniginei apyvartai suvaldyti. Vėlyvajame savo gyvavimo etape moneta virto bronzine ar varine, iš viršaus padengta sidabru, bet jos kursas

karinio korpusų sandūros) iki pat rytinio korpuso. Ši aplinkybė buvo išnaudota praktiškai – bent jau daliai pietinio korpuso pamatų nereikėjo kasti gilių tranšėjų. Statybos ir rekonstrukcijų metu iš įvairių statybinių atliekų ir duženų susiklostė iki 1 m storio sluoksnis ir loma niveliavosi. Vėlesni įvairūs perkasimai paviršiaus formos iš esmės nepakeitė, ir ruožas prie pietinio korpuso pakraščio prieš tyrinėjimus atrodė daugiau ar mažiau lygus.

Kaip matyti 1 paveiksle, moneta rasta arčiau pietinio korpuso, apie 5,5 m į šiaurę nuo jo sienos ir šiek tiek arčiau vakarinio korpuso. Bendrame tyrinėjimų plane tai atitinka 41 perkasą (13-oji antro

2 pav. Gordiano III (238–244 m.) moneta. Aversas ir reversas (A. Malonaičio nuotr.)

buvo palaikomas dirbtinai. Svarbiausias išorinis monetos požymis, pagal kurį ji lengvai atpažįstama, – ne su lauro vainiku, bet su spinduline karūna pavaizduotas imperatorius.

Turima moneta Romos imperijos monetų kataloge (RIC) atitinka Nr. 143. Charakteringas bruožas – sėdinti deivė Fortūna ir sutrumpintas jos vardo įrašas FORT. Tokios monetos priklauso vėlyvajai 5-ajai emisijai (243 m. rudenio – 244 m. vasara) ir buvo kaldinamos Romoje [12, 7, 11–12, 31] (1).

1 lentelė. Pagrindiniai monetos duomenys

Nominalas	Antoninianas
Kalimo laikas	243–244 m.
Kalimo vieta	Roma
Monetos tipas	Cirkuliuojanti (apyvartinė) moneta
Proga / skirta	Fortūna
Aversas	Į dešinę pasisukusio imperatoriaus Gordiano III biustas. Ant galvos – spindulinė karūna, ant kaklo ir krūtinės – drapiruotė; aplinkui – užrašas IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG.
Reversas	Į kairę pasisukusi sėdinti romėnų deivė Fortūna. Dešinėje rankoje laiko skeptrą, kairėje – gausybės ragą. Prie kėdės kojos priremtas ratas. Aplinkui – užrašas FORT REDVX
Forma	Apskrita
Medžiaga	Varis ?
Dydis mm	22 × 24
Svoris	2,9 g
Išlikimo laipsnis	Vidutinis
RIC	143

(1) Už konsultacijas nuoširdžiai dėkoju prof. habil. dr. Mykolui Michelbertui.

Gordiano III (Marcus Antonius Gordianus Pius III, 225–244 m.) valdymo laikotarpis (238–244 m.) priskiriamas vadinamojo politinio chaoso periodui, prasidėjusiam nuvertus Severų dinastiją. Nužudžius keletą mėnesių kartu valdžiusius Balbiną ir Pupieną, pretorionų gvardija 13 metų berniuką paskelbė imperatoriumi ir suteikė Augusto titulą (kaip įpėdinis Cezario titulą jis turėjo jau anksčiau). Jaunam valdovui talkino Timesitėjas, vėliau tapęs pretoriumi-prefektu ir paskirtas rūpintis sienų apsauga Artimuosiuose Rytuose. Po jo mirties pareigas perėmęs Julijus Pilypas Arabas turėjo rimtų ketinimų pats tapti valdovu. 244 m. per karinę operaciją Mesopotamijoje Gordianas III buvo nužudytas.

Iš viso turėjo šešis titulus: CAESAR; AVGVSTVS; PM (Pontifex Maximus); PP (Pater Patria); PIVS; FELIX, kurie būdavo iškalti monetų legendose:

M ANT GORDIANVS CAES;

IMP CAES GORDIANVS PIVS AVG;

IMP CAES M ANT GORDIANVS PIVS AVG;

IMP C M ANT GORDIANVS AVG;

IMP GORDIANVS PIVS FEL(IX) AVG.

Sidabriniai ir biloniniai antoninianai bei sestercijai Gordiano III valdymo metu buvo įprastos monetos. Vidutinės bronzinės monetos ir denarai pasitaikydavo rečiau. Pažymėtini labai reti medalionai ir didelės bronzinės monetos su pergalės simboliais bei vadinamosios provincijos monetos, tarp kurių būta tokių, kuriose valdovas pavaizduotas su savo žmona Trankvilina. Pats valdovo portretas monetose vaizduojamas labai įvairiai [7, 265–270].

Romėniškos monetos ir kiti daiktai tiek Lietuvoje, tiek ir visame Rytų Baltijos regione paprastai siejami su prekybiniu Gintaro keliu. Pradėtas eksploatuoti dar akmens amžiuje, gintaras, pasak tyrėjų, neolito pabaigoje padėjo iškilti ryškiai Pamarių kultūrai [4, 224–226]. Nuo to laiko ne kartą buvo fiksuojamas gintaro prekybos suaktyvėjimas, tačiau didžiausią mastą prekyba įgavo Romos imperijos laikais, kai susiformavo sudėtingas prekybinis darinys – Gintaro kelias ir prekybos mastai buvo didžiausi. Pirmiausia juo į imperijos gilumą keliavo gintaro žaliava. Be to, romėnams rūpėjo kailiai, oda, medus, vaškas ir greičiausiai vergai. Į aisčių žemes buvo gabenami romėniški daiktai, papuošalai, monetos. Tyrimai rodo, kad tai nebuvo vien paprasti mainai – tikriausiai veikė daugiau ar mažiau susiformavusios atitinkamos organizatorių, tarpininkų, vykdytojų, užsakovų ir pan. struktūros, t. y. visa tai, ką šiuolaikiniais terminais galima apibūdinti kaip infrastruktūrą. Panašu, kad tuo metu nuolatinės prekyvietės-faktorijos prekiaudavo ne tik su pajūriu, bet ir toliau nuo jūros gyvenusiais aisčiais [6, 113–115; 4:10 il.]. Tyrėjai pažymi, kad tai buvo bene svarbiausias veiksnys, lėmęs aisčių kraštų praturtėjimą, paskatinusį kultūros kaitą ir migracijas, vietinio prekybinio elito susiformavimą, tad monetos kapuose vertintinos kaip tam tikras šio elito atributas [6, 118]. Dažnai pažymima, kad monetos buvo atsiskaitymo priemonė, tačiau akivaizdu, kad tai nėra vienintelė jų naudojimo sritis. Jos galėjo būti kaupiamos ir panaudojamos kaip duoklė, išpirka, kraitis, apsikeitimui kaip prestižinėmis dovanomis. Kaip savitą monetų paskirtį baltų gentyse galima vertinti jų dėjimą į kapus [3, 434].

Prekybinio kelio gyvavimo laikotarpis nebuvo vienalytis ir tą bene ryškiausiai atspindi monetos. Jų pasiskirstymo kapuose Rytų Baltijos regione nuo Vyslos iki Gaujos analizė rodo, kad daugiausia monetų yra iš Nervos-Antoninų dinastijų valdymo laikotarpio (96–191 m.), ypač iš 151–170 m. tarpsnio [6, 98; 4:5; 4:6 il.]. Ko gero, tai atspindi didžiausią prekybos mastą. Vėliau prekyba ir monetų srautas ėmė mažėti ir trumpam atsigavo tik Aleksandro Severo (222–235 m.) ir vadinamųjų vėlyvųjų imperatorių – Maksimino I (235–238 m.), Gordiano III (238–244 m.) ir Pilypo Arabo (244–249 m.) – valdymo laikais [6, 98; 4:5 il.]. Iš

pastarųjų trijų imperatorių kapuose daugiausia randama Gordiano III monetų. Iš viso minėtame regione 2014 m. buvo žinomi 29 egz. [6, 100; 4:5 il.]. Turimos monetos yra nevienodai išlikę. Kartais sunku ar iš viso neįmanoma nustatyti, kokio imperatoriaus laikais jos kaldintos, todėl tikėtina, kad tarp neatpažintų gali pasitaikyti viena kita Gordiano III moneta.

2 lentelė. Lietuvoje rastos Gordiano III monetos (2001 m. duomenys, papildyti straipsnio autoriaus)

Eil. Nr.	Vietovė	Radinio rūšis	Nominalas	Medžiaga
1	Aukštkiemiai	k. 219	?	AEI*
2	Aukštkiemiai	k. 330	?	AEI
3	Aukštkiemiai	atsitiktinis kapinyne	?	AEI
4	Bandužiai	k. 59	sestercijus	?
5	Bandužiai	atsitiktinis kapinyne	sestercijus	?
6	Dargiškė	lobis	? graikiškas įrašas	AE**
7	Dauglaukis	k. 127	sestercijus	?
8	Garliava	nežinoma	?	AE
9	Janapolė	lobis, 7 egz.	antoninianai, visi su graikiškais įrašais	bilonas
10	Klaipėdos apskr.	nežinoma	sestercijus	?
11	Kvėdarna	piliakalnis	sestercijus	?
12	Lazdininkai ?	k. 201	sestercijus	?
13	Noruišiai	iš suardytų kapų	? graikiškas įrašas	AE
14	Palanga	k. 14	sestercijus	?
15	Palanga	iš suardytų kapų	?	AEII***
16	Panemunė	XVII–XVIII a. statybinių atliekų sluoksnyje	antoninianas	varis ?
17	Skėriai	kapinyne	?	AEI ?
18	Stragnai	iš suardyto kapo	sestercijus	?
19	Stragnai	iš suardyto kapo	sestercijus	?
20	Šernai	k. 67	?	AEI
21	Šernai	k. 110	?	AEI
22	Šernai	nežinoma	?	AE ?
23	Veliuona	lobis	antoninianas	sidabras ?

* Varinės, bronzinės monetos, nominalas nežinomas,

** didelės bronzinės monetos, nominalas nežinomas,

*** vidutinės bronzinės monetos, nominalas nežinomas [14, 25].

Kaip matyti iš 2 lentelės, Lietuvoje iš viso buvo žinoma 16 vietovių, kuriose rastos 29 Gordiano III monetos. Daugiausia jų aptikta kapinynuose (9 vietovės, 15 monetų), mažiau – lobiuose (3 lobiai, 9 monetos), viena rasta piliakalnyje, trimis atvejais neaišku, kuriuose paminkluose jos buvo rastos [14], viena rasta XVII–XVIII a. statybinių atliekų sluoksnyje. Lietuvos teritorijoje rastos Gordiano III monetos skiriasi nominalu, medžiaga, kaldinimo vieta ir laiku, reverse vaizduojama dievybe. Bene didžiausią jų dalį sudaro vadinamosios provincijos monetos su graikiškais užrašais – iš viso 9 egz. Iš jų net 7 egz.

rasti Janapolės lobyje kartu su Aleksandro Severo (222–235 m.), Julijos Mamėjos (mirusi 235 m.), Maksimino I (235–238 m.) ir Maksimo (235–238 m.) monetomis [17, 68–70; табл. 1; 13, 55; 17 pav.]. Po vieną tokią monetą rasta Dargiškės lobyje [17, 70; рис. 1] ir suardytuose Noruišių pilkapiuose.

GALIMI PATEKIMO Į PILĮ BŪDAI

Kaip aptariama moneta galėjo patekti į statybinių atliekų sluoksnius? Labai paprastai – lygiai taip pat, kaip apskritai monetos patenka į kultūrinius sluoksnius. Kartais iš tiesų sunku paaiškinti, kaip panašūs objektai atsiduria neįtikėtinoose vietose. Pavyzdys – vadinamoji „kalkių duobė“ perkasų Nr. 33 ir Nr. 35 sandūroje. Dar neseniai tai būdavo įprastas statybų aikštelių įrenginys, kuriame gesintos kalkės ir jų pagrindu ruoštas skiedinys. Dažniausia tai – įvairaus gylio stačiakampė duobė su neaukštu lentų rentiniu viršuje.

Tyrinėjimų metu atidengtos duobės paviršiuje esančios šiukšlės ir daiktai bei nesunykusios lentos rodo, jog šis objektas atsirado po 1961 m. tyrinėjimų ėmus tvarkyti pilį. Preparuojant duobės turinį, maždaug 40–50 cm gylyje vienalytėje skiedinio masėje rastas labai apnykęs Prūsijos valdovo Frydricho II grašis (176? m.). Pagilinus dar apie 40 cm, taip pat vienalytėje terpėje rasta Gelgaudiškio plytų gamykloje pagaminta plyta su išpausta 1956 m. data. Toliau jokių radinių nebuvo iki pat dugno 1,5–1,7 m gylyje, kur rasta ir įvairių pilies gyvavimo laikotarpių, ir šiuolaikinių daiktų, patekusių kaip šiukšlės. Plytos atsiradimas kalkių duobėje suprantamas – kažkas ją paprasčiausiai įmetė. Greičiausiai lygiai taip pat buvo pasielgta ir su moneta. Gal ji buvo palaikyta neaiškiai ir nereikšmingu menkniekiu, nors turėjo atrodyti kur kas gražiau nei pabuvojusi kalkių skiedinio terpėje.

Grynai teoriškai galima manyti, kad kažkas, lankydamasis pietinio korpuso statybvietėje, Gordiano III monetą tiesiog pametė. Moneta galėjo iškristi nepastebimai arba išsprūsti iš rankų. Taip galėjo būti, nes dažniausia tokiu būdu monetos patenka į kultūrinius sluoksnius. Čia įdomu būtų kitkas – kaip ir iš kur pas tariamą asmenį galėjo atsirasti tokia moneta ir kas buvo tas asmuo. XVI–XVIII a. yra pirmųjų kolekcijų mūsų krašte laikas. Pirmiausia jos atsirado turtingų ir įtakingų asmenų dvaruose, tačiau jas tuo metu ir vėliau kaupė pavieniai kunigai bei įvairūs šviesuoliai. Nors šis kultūrinių vertybių kaupimo laikotarpis Lietuvoje iki šiol nėra išsamiau nagrinėtas, bet apie įvairius rinkinius ir juose buvusius daiktus įvairiomis progomis užsimenama gana dažnai [8, 19; 9, 15–21; 108–110]. Bene daugiausia dėmesio iki šiol yra sulaukusios Radvilų giminės kolekcijos [8, 23–29]. Kadangi dvarų prestižas buvo vertinamas ne vien pagal priėmimų prabangą, bet ir pagal turimus įvairius rinkinius su senoviniais, gražiais, keistais, ekstravagantiškais daiktais, meno kūrinių, pagal galimybes buvo stengiamasi tokius rinkinius suformuoti. Daiktai būdavo įgyjami įvairiais būdais – perkami (kartais labai brangiai), mainomi, gaunami kaip dovanos. Rinkiniuose neretai būdavo ir iš vietos archeologinių paminklų (daugiausia pilkapių) iškastų radinių, daugiausia, žinoma, ginklų. Galbūt ir mūsų aptariama moneta į kieno nors rankas pirmiausia pateko iškasus ar išarus kapą ar gyvenvietės kultūrinį sluoksnį, paskui kaip dovana ar prekė ji atsidūrė suinteresuoto asmens rankose, o šis jos neišsaugojo. Negalima pasakyti, kur toks paminklas galėjo būti pažeistas. Labiausiai tikėtinas, žinoma, pajūris, bet, kaip rodo romėniškų monetų paplitimo mūsų krašte statistika, jų pasitaiko ir kitose vietose [13, 19 pav.; 14, Beilage 1].

Visgi moneta galėtų turėti sąsają, tiesa, taip pat grynai teorinių, su dviem šlako gabaliukais, rastais perkasų Nr. 35 ir Nr. 37 sluoksniuose su statybinėmis atliekomis. Atrodytų, kad tuo metu greta pilies, jos aplinkoje ar netoliese galėjo būti pažeista senojo geležies amžiaus

gyvenvietė ar kapas ir visa tai kartu su moliu ar žvyru kaip statybinės medžiagos pateko į pilies kiemą. Tiesa, kad tokios sąsajos būtų labiau apčiuopiamos, reiktų detalių laboratorinių šlako tyrimų, tačiau ir tai vargu ar ką nors paaiškintų. Kita vertus, aplink Panemunės pilį šiuo metu nežinoma jokie senojo geležies amžiaus archeologinio objekto. Bet tai nereiškia, kad tokio, tegu ir labai mažo, čia nebuvo ar negalėjo būti. Tiesą sakant, kol kas niekas rimtai nebandė šioje vietoje ieškoti šio laikotarpio archeologijos paminklų. Kad tokia galimybė reali, rodo ne per toliausiai tyrinėtas I a. Raudonėnų kapinynas [5, 51–55] ir atvejis Jurbarko, kai netikėtai buvo aptikta akmens amžiaus dirbinių ir pilkapio liekanų su III–IV a. kapais [2, 115–123]. Be to, netoli Panemunės esama paminklų, kuriuose rasta romėniškų monetų. Pirmiausia tai Žemoji Panemunė: čia piliakalnio tyrinėjimų metu rasta blogai išlikusi moneta su graikišku įrašu, ir Ramoniškių kapinynas, kuriame suardytų kapų vietose rastos 5 monetos [14, 46]. Atskirai pažymėtina Kulautuva, čia suardytame vaiko kape rasta net 12 romėniškų monetų. Tai pirmas toks radinys Vidurio Lietuvos kapinyuose, be to, priskirtinas kapams su dideliu monetų skaičiumi [15, 40, 43]. Romėniškų monetų rasta ir prie Kauno buvusiame Veršvų kapinyne. Kiek kitaip atrodytų Seredžiaus ir Veliuonos lobiai, užkasti gerokai vėliau. Tačiau faktas, kad ir viename, ir kitame būta ne vienos romėniškos monetos, galėtų būti nuoroda į gretimoje aplinkoje buvusius atitinkamo laikotarpio paminklus. Visas šias vietas jungia Nemunas, buvęs ir prekybine, ir migracijų, ir apskritai transporto arterija. Tačiau tai tik pasvarstymai, reali padėtis yra kitokia. Visgi, kaip bebūtų, tokie atvejai priverčia suklusti, atidžiau pasižvalgyti po apylinkes – gal ką praleidome, nepastebėjome. Nėra jokios abejonės, kad Panemunės apylinkėse žmonės pradėjo lankytis labai anksti. Ar jie buvo įsikūrę ilgesniam laikui nuo pat pradžių – kitas klausimas. Vėlesnis laikas abejonių jau nekelia – greta stūkso apgriuvęs XIII–XIV a. pradžia datuojamas Kartupėnų piliakalnis, kuriame lokalizuojama Bisėnės pilis [1, 224–225], kitoje Nemuno pusėje – Pakalniškių VI–XIV a. senkapis su didžiuliu žirgų kapinynu [10, 79].

IŠVADOS

Panemunės pilies teritorijoje rastoji Gordiano III (238–244 m.) moneta yra varinis (?) antoninianas, kaldintas Romoje 243–244 metais. Romos imperijos monetų kataloge (RIC) ji atitinka Nr. 143. Pagal savo požymius (medžiaga, nominalas, gausumas) yra įprastas radinys tarp kitų romėniškų monetų vadinamuosiuose barbarų kraštuose ir priklauso paskutinei žymesnei jų bangai į šiuos kraštus. Lietuvos teritorijoje žinomų šio valdovo monetų atžvilgiu aptariamoji moneta priklausytų prie retesnių radinių.

Monetos radimas pilies (dvaro) teritorijoje šiuo metu yra pirmas toks atvejis panašių paminklų tyrinėjimo istorijoje ir nėra tiesiogiai susijęs su senojo geležies amžiaus (I–IV a.) paminklo tyrinėjimais. Jos patekimas į XVII–XVIII a. statybinių atliekų sluoksnį neabejotinai sietinas su arčiau ar toliau esamo ar buvusio tokio paminklo pažeidimu tuo metu. Sluoksnyje moneta galėjo atsidurti tiesiogiai kartu su moliu ar žvyru, kaip statybinėmis medžiagomis, arba ją čia pametė mums nežinomas asmuo.

Gauta 2016 10 27
Priimta 2016 11 04

Literatūra

- [1] BAUBONIS, Zenonas; ZABIELA, Gintautas. *Lietuvos piliakalniai*. Atlasas. T. 1. Vilnius, 2005.
- [2] BAUBONIS, Zenonas; FEDIAJEVAS, Olegas. Pilkapyno vieta Jurbarko senamiestyje. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2011 metais*. Vilnius, 2012, p. 115–123.

- [3] BLIUJIENĖ, Audronė. *Lietuvos archeologija*. III tomas: Romėniškas ir tautų kraustymosi laikotarpiai. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2013.
- [4] GIRININKAS, Algirdas. *Lietuvos archeologija*. I tomas: Akmens amžius. Vilnius: Versus aureus, 2009.
- [5] JOVAIŠA, Eugenijus. Raudonėnų kapinynas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 ir 1975 metais*. Vilnius, 1978, p. 51–55.
- [6] JOVAIŠA, Eugenijus. *Aisčiai. Raida*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2014.
- [7] KAMPMANN, Ursula. *Die Münzen der römischen Kaiserzeit*. München: Battenberg / Gietl Verlag, 2004.
- [8] KERŠYTĖ, Nastazija. *Lietuvos muziejai iki 1940 metų. Lietuvos muziejų raida XVI–XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003.
- [9] KULIKAUSKAS, Pranas; ZABIELA, Gintautas. *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 1999.
- [10] *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*. III: I–XIII a. pilkapynai ir senkapiai. Vilnius: Mokslas, 1977.
- [11] MALONAITIS, Arvydas; VAŠKEVIČIŪTĖ, Ilona; VITKŪNAS, Manvydas; JAKELAITIS, Marius. Panemunės pilis ir jos aplinka. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2011 metais*. Vilnius, 2012, p. 186–199.
- [12] MATTINGLY, Harold; SYDENHAM, Edward; SUTHERLAND, Carol; HUMPHREY, Vivian. *The Roman Imperial Coinage*. Vol. IV, part. III GORDIAN III – URANIUS. ANTONINUS. London: Spink and Son Ltd., 1949 [žiūrėta 2016 10 23]. Prieiga per internetą: <http://scans.library.utoronto.ca/pdf/3/12/romanimperial04pt3mattuoft/romanimperial04pt3mattuoft.pdf>
- [13] MICHELBERTAS, Mykolas. Prekybiniai ryšiai su Romos imperija. *Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a.* Vilnius, 1972, p. 5–125.
- [14] MICHELBERTAS, Mykolas. *Corpus der Römischen Funde im Europäischen Barbaricum. Litauen*. Vilnius, 2001, 68 s. 10 Tafel. Beilage 1.
- [15] MICHELBERTAS, Mykolas. Ein Fund Römischer Münzen in Zentrallitauen. *Archaeologia Lituana*. T. 15. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 40–46.
- [16] ŽALNIERIUS, Algirdas. Panemunės dvaro rūmų archeologiniai tyrinėjimai. *Lietuvos archeologija*, 2005, t. 27, p. 133–160.
- [17] МИХЕЛЬБЕРТАС, Миколас. Два клада римских провинциальных монет из Западной Литвы. *Нумизматика и эпиграфика*. Т. 7. Москва: Наука, 1968, с. 68–71.

ARVYDAS MALONAITIS

A Roman Coin from Panemunė Castle

Summary

The paper addresses the coin of Gordian III (reign 238–244 AD) found in the courtyard of Panemunė Castle (Jurbarkas District Municipality, Pilis I Village, Skirsnemunė Eldership) in the course of archaeological excavations carried out in 2011.

The coin in question is an antoninianus minted in Rome and dated 243–244; it corresponds to No. 143 in the Roman Imperial Coinage (RIC) catalogue. With respect to its descriptive attributes (material, denomination, abundance), it is a usual finding among other Roman coins in the so-called barbarian regions and belongs to their final more prominent wave to these regions. In the context of the coins of this ruler known on the territory of Lithuania, the coin is attributable to rarer findings.

The discovery of a coin in the area of a castle (manor) is so far the first case in the history of research of similar monuments and is not directly linked to the research of a monument dating back to the Late Iron Age (1st–4th c. AD). However, its access to the layer of construction debris of the 17th–18th century should definitely be linked to the damage of such a monument, which is/was located in closer or further proximity at that time. The coin could have found its way into that layer directly with clay or gravel as construction materials, or it was lost by a person not known to us.

Keywords: Panemunė Castle, a coin of Gordian III, antoninianus